

Februari 2026

Jaargang 19, nr 1

In deze editie o.a.

Omschakelen naar biologische leghennen
goede optie voor klein bedrijf

Data opzoeken over de waterkwaliteit op
landbouwbedrijven in Nederland?
De datatool van het LMM helpt u op weg.

Veel bijzonderheden bij gegevensverzameling
biologische bedrijven

Het laatste nieuws over mijnLMM

U ontvangt deze nieuwsbrief omdat u deelneemt
aan het Landelijk Meetnet effecten Mestbeleid.
Indien u dat wenst kunt u zich ook afmelden voor
deze papieren nieuwsbrief. Dat kunt u doen door
te e-mailen naar imm@rivm.nl.

LMM-nieuws

Landelijk Meetnet effecten Mestbeleid

In deze editie van LMM-nieuws vertellen Jan en Marry de
Zwaan hoe zij succesvol omschakelden naar een biologische
legghennenhouderij. Ze doen al tien jaar mee aan het LMM
en willen met hun deelname laten zien dat de landbouw
het – ook op zandgrond – goed kan doen.

U leest ook over het werk van technisch administratief mede-
werker Margot Sprenger, die ingaat op de bijzonderheden bij de
verzameling van de bedrijfsgegevens op biologische bedrijven.

Afgelopen najaar heeft het RIVM de meest recente metingen
van de waterkwaliteit in mijnLMM toegevoegd. Het bekijken
van uw resultaten in mijnLMM is misschien een beetje
wennen. Daarom helpen we u in deze nieuwsbrief met een
paar voorbeelden op weg. We zijn blij om te zien dat al ruim
40% van de LMM-deelnemers al een keer heeft ingelogd.

En wist u al dat u alle data die sinds de start van het LMM zijn
verzameld kunt opzoeken? Dat kan via de vernieuwde *datatool*
waterkwaliteit.

Veel leesplezier!

Omschakelen naar biologische leghennen goede optie voor klein bedrijf

Midden op de Veluwe, in Emst, runnen Jan en Marry de Zwaan een goedlopend pluimveebedrijf met gemiddeld 16.000 biologische leghennen. Als neventak hebben zij 35 zoogkoeien (Verbeterd Roodbont en Belgisch Blauw) en 70 schapen. Echtpaar de Zwaan heeft de pluimveetak tien jaar geleden omgeschakeld van gangbaar naar biologisch. De houderij van de zoogkoeien en de schapen is gangbaar gebleven. ‘Ons bedrijf was te klein om met gangbare productie een goede boterham te verdienen. Omdat de omstandigheden zich daarvoor leenden, zijn we toen overgestapt naar biologisch’, leggen Jan en Marry uit.

Bedrijf de Zwaan doet al tien jaar mee aan het LMM en zelfs 25 jaar aan het Bedrijveninformatienet van Wageningen Social & Economic Research. Hun motivatie om mee te doen aan het LMM? ‘Het grondwater is bij ons hartstikke schoon. Door deel te nemen aan het LMM willen we laten zien dat de landbouw het ook goed kan doen, zelfs op zandgrond’, vertelt Marry. Margot Sprenger, technisch administratief medewerker bij Wageningen Social & Economic Research en contactpersoon voor bedrijf de Zwaan, laat het verloop van de waterkwaliteitsmetingen zien. Het nitraatgehalte blijft sinds begin van hun deelname ruim onder de grenswaarde van 50 mg per liter.

Sinds 35 jaar op huidige locatie

Jan en Marry zijn 35 jaar geleden op de huidige locatie in Emst gestart met een regulier legkippenbedrijf en 1 ha huiskavel. Ervaring met pluimvee heeft Marry van huis uit meegekregen. Jan is opgegroeid op een melkveebedrijf. Omdat het bloed kruipt waar het niet gaan kan, is hij al vrij snel begonnen met een paar zoogkoeien en fokschapen. Dit is langzaam uitgegroeid tot kleine kuddes. Om de kuddes te kunnen laten groeien is het bedrijfsoppervlak gestaag uitgebreid naar tegenwoordig 20 ha. Daarvan is 4 ha snijmais voor de rundveetak en 16 ha grasland voor uitloop van de kippen, weide voor de runderen en de schapen en voor graskuilproductie.

Diversificatie tegen de stroom in

De uitbreiding van het bedrijfsareaal kwam tien jaar geleden goed van pas toen Jan en Marry besloten om de legkippen voortaan biologisch te houden. Volgens SKAL-richtlijnen moet een biologische kip minimaal 4 m² uitloop ter beschikking hebben. Bij gemiddeld 16.000 legkippen gaat

het dan om ca. 6,5 ha. ‘We zijn nog steeds blij dat we 20 jaar geleden niet hebben geluisterd naar een adviseur die stellig aangaf dat een kippenboer toch helemaal geen grond nodig heeft en dat we de grond rond het pluimveebedrijf inclusief rundvee en schapen maar moesten verkopen.’ Specialisering was toen de trend, maar Jan en Marry hebben zich daardoor niet gek laten maken en hebben hun eigen manier van bedrijfsvoering aangehouden.

Afzet eieren goed geregeld

De eieren van bedrijf De Zwaan gaan de grens over naar Duitsland en komen grotendeels in de schappen van de Aldi en Lidl te liggen. Daarnaast hebben ze een eierkar langs de weg voor de directe verkoop. ‘Gewoon nog met een geldkistje’, merkt Jan op. ‘Dat gaat meestal wel goed. Aan een eierautomaat beginnen we niet meer. Dat is in de aanschaf best prijzig en heeft ook onderhoud nodig.’ Elk jaar zijn er meerdere controles op het bedrijf, zoals van SKAL en IKB Kip. Ze hebben daarnaast ook te maken met controles vanuit Duitsland van KAT, de Duitse kwaliteitsregeling voor de traceerbaarheid van eieren.

Jan en Marry de Zwaan (Bron: IJsselvallei boert en eet bewust)

Goed contact met veldonderzoeker

Als de veldonderzoeker van het RIVM langskomt voor de grondwaterbemonstering heeft Jan altijd wel even contact en vraagt naar de resultaten die direct in het veld worden gemeten. Dat zijn bijvoorbeeld de grondwaterstanden op elk bemonsteringspunt, de nitraatconcentratie, die via de Nitrachek-methode wordt bepaald, en de EC- en pH-waarde. Naast de metingen die direct in het veld kunnen worden gedaan, volgt Jan ook de laboratoriummetingen om te kijken of de extensieve landbouwpraktijk effect heeft op de kwaliteit van het grondwater. 'Onze huiskavel is biologisch grasland. Dat wordt weinig bemest en kunstmestgebruik is niet toegestaan. Normaal gesproken lopen onze kippen daar, maar op dit moment is er sprake van een ophokplicht als gevolg van de vogelgriep. Hoewel onze runderen en schapen niet biologisch worden gehouden, mogen ook zij op de biologische percelen lopen, al zijn er beperkingen'.¹

Geen probleem met pluimveemest

Het in Nederland veelbesproken mestprobleem geldt niet voor de pluimveesector, en al helemaal niet voor biologische pluimveemest. Terwijl andere veehouderijbedrijven vaak (hoge) kosten moeten maken om van overvloedige mest af te komen, kan er in de pluimveehouderij iets worden verdiend aan mest. De legkippenmest van bedrijf De Zwaan gaat voor een groot deel rechtstreeks naar biologische akkerbouwbedrijven, naar champignonkwekers en soms ook naar de productie van mestkorrels voor de export. De mest gaat niet – zoals veel gangbare pluimveemest – naar energiecentrale BMC in Moerdijk. Daar is biologische pluimveemest te waardevol voor. De eigen rundvee- en schapenmest wordt volledig gebruikt voor de bemesting van de eigen niet-biologische percelen.

Vogelgriep grootste risico

'Voor ons en voor een mogelijke opvolger is de vogelgriep het grootste risico', geeft Jan zonder twijfel aan. 'Stel dat je als jonge boer net een nieuwe ronde kippen hebt opgezet en je krijgt meteen vogelgriep. Daar kom je maar moeilijk bovenop. Je kunt je wel verzekeren voor vogelgriep, maar als je met je bedrijf in een risicogebied zit, wordt dat ook steeds lastiger. Kortom, je kunt met legkippen goed geld verdienen, maar je loopt ook grote risico's.'

¹ Volgens SKAL-richtlijnen mogen niet-biologische dieren maximaal 7 maanden op biologische weidegrond weiden. Daarnaast mogen niet-biologische dieren niet op hetzelfde moment als biologische dieren van dezelfde diersoort op de biologische grond aanwezig zijn.

Het bedrijf van Jan en Marry heeft ook te maken met een andere uitdaging: de schaapskudde heeft al meerdere malen last gehad van wolven. 'Hier op de Veluwe begint dat echt een probleem te worden voor veehouders. We zijn al 40 schapen kwijtgeraakt door wolven. Ze komen ook steeds dichterbij, de schapen liepen gewoon op het huisperceel naast de stal tussen de koeien. Er lopen ook zoogkoeien tussen, dus het is afwachten wanneer er een kalf wordt aangevallen door een wolf.'

Wat brengt de toekomst?

Jan legt uit dat het lastig is om op deze locatie uit te breiden. Ze hebben nu nog een oude stal. Een aanvraag voor een nieuwe stal waardoor uitbreiding mogelijk zou zijn, ligt op moment bij de provincie Gelderland. Het is wachten op de goedkeuring van de lijst met nieuwe stal-systemen. 'Wij verdienen met onze huidige bedrijfsvoering een goede boterham en willen zolang het goed blijft gaan niets veranderen', sluiten Jan en Marry af.

Katrin Oltmer (Wageningen Social & Economic Research)

Data opzoeken over de waterkwaliteit op landbouwbedrijven in Nederland? De datatool van het LMM helpt u op weg.

Als deelnemer van het LMM krijgt u jaarlijks inzicht in de resultaten van de metingen op uw eigen bedrijf. Wist u dat u ook alle data die sinds de start van het LMM zijn verzameld kunt opzoeken? Dat kan via de **datatool waterkwaliteit** op de website van het RIVM. De datatool bestaat al langer, maar is nu in een modern jasje gestoken. Neemt u ook een kijkje?

Modern jasje

De datatool bestaat al sinds 2016 en was toe aan vernieuwing. De vernieuwde tool heeft nog steeds dezelfde functies, maar is voorzien van een modern jasje. In de vorige versie van de tool stond alleen de data van het Basismeetnet. In de vernieuwde versie kunt u ook de data van het Derogatiemeetnet opzoeken.

Alle data van het LMM sinds 1992

In de tool staan alle data die het RIVM sinds de start van het LMM in 1992 heeft verzameld. Het gaat om data over de kwaliteit van het uitspoelingswater en het slootwater. Naast gemiddelde concentraties nitraat, fosfor en totaal stikstof, kunt u nog ruim twintig andere stoffen in de tool vinden. Denk bijvoorbeeld aan zware metalen als cadmium, nikkel of zink. Of aan kalium en chloride. Ook deze stoffen zijn relevant voor de waterkwaliteit.

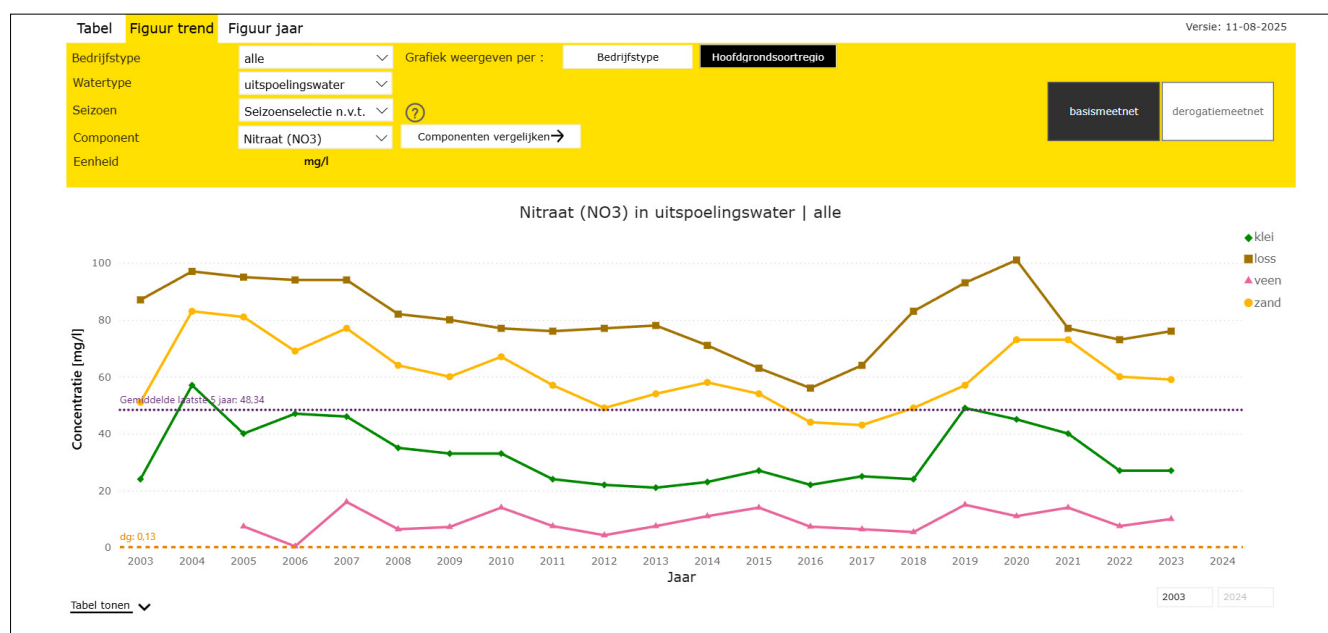
U kunt de gegevens zien voor de grondsoortregio's Zand, Klei, Veen en Löss. En voor verschillende bedrijfstypen. Het gaat altijd om gemiddelden. De resultaten van individuele bedrijven staan niet in de tool.

Zoek het op in de datatool

Benieuwd naar de gemiddelde nitraatconcentraties in de andere regio's van het LMM? Of wilt u bijvoorbeeld weten hoe het zit met de waterkwaliteit op andere bedrijfstypen? Zoek het op in de datatool!

www.rivm.nl/landelijk-meetnet-effecten-mestbeleid/datatool-waterkwaliteit

Nanette Valster (RIVM)

Afbeelding 1 Datatool waterkwaliteit LMM

Veel bijzonderheden bij gegevensverzameling biologische bedrijven

De technisch administratieve medewerkers (TAM) van Wageningen Social & Economic Research verzamelen allerlei bedrijfsgegevens bij de deelnemers van het LMM. Ze krijgen in hun dagelijkse werk te maken met veel verschillende bedrijfstypen. Dat maakt hun werk interessant en uitdagend. Margot Sprenger, TAM in de regio Utrecht en Veluwe, vertelt over de bijzonderheden bij de gegevensverzameling bij biologische bedrijven.

Margot, aan het basismeetnet van het LMM nemen zowel gangbare als biologische landbouwbedrijven deel. Zijn er bijzonderheden bij de verzameling van gegevens van biologische bedrijven?

‘In het algemeen kan je zeggen dat wij bij biologische bedrijven *minder* gegevens hoeven te verzamelen en dus ook minder data hoeven in te voeren in onze systemen. Er worden immers geen kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen gebruikt. Bij biologische melkveehouders is er meestal ook meer grasland per koe in gebruik, dus er wordt minder ruwvoer aangekocht. Soms wordt er geen mais geteeld, dat maakt het nog simpeler.’

Margot Sprenger

Dus, jullie hebben aan biologische bedrijven minder werk?

‘Nee, dat is niet altijd het geval, want biologische bedrijven doen ook meer dingen die niet standaard zijn. Die passen dus niet altijd in het standaard format van ons systeem. Op biologische bedrijven is het zoveel mogelijk sluiten van de kringloop op het bedrijf (of regionaal) een belangrijk streven. Er gebeuren daarom veel activiteiten die met de mineralenstroom te maken hebben, maar die voor ons minder inzichtelijk zijn. In plaats van een standaard aanvoer van mineralen vanuit voer, en afvoer via mest en producten, zijn er veel meer verschillende, niet gestandaardiseerde aan- en afvoerposten actief in die kringloop. Soms wordt er natuurmest of compost aangevoerd of reststromen van kleine bedrijfjes uit de buurt. Die middelen zijn niet bemonsterd. Als boeren ook geen kringloopwijzer gebruiken of hun kuilen niet hoeven te bemonsteren (dit is niet altijd verplicht), is het voor ons als TAM wel een uitdaging om alles goed vast te leggen.’

Kom je nog andere uitdagingen tegen bij het vastleggen van de gegevens van biologische bedrijven?

‘Ja, biologische bedrijven hebben ook veel vaker verbredingsactiviteiten, zoals de verwerking van producten op de boerderij (zuivel, vlees), huisverkoop, educatie, een zelfoogsttuin, noem maar op. Dit maakt de gegevensverzameling voor ons wel kleurrijker, maar betekent ook meer werk.’

Zien jullie ook soortgelijke bijzonderheden bij gangbare bedrijven?

‘Ja, zeker. Ook bij gangbare bedrijven zien we allerlei initiatieven voor toekomstgericht boeren. Laat ik vooral zeggen dat het voor ons als TAM heel interessant en leerzaam is om te zien welke verschillende activiteiten bedrijven ondernemen om duurzamer te produceren en de kringloop meer te sluiten. Dat geldt zowel voor biologische bedrijven als ook voor gangbare bedrijven. Als bepaalde activiteiten op een gegeven moment op grotere schaal worden toegepast, kunnen deze wellicht als standaard in het systeem worden opgenomen.’

Katrin Oltmer (Wageningen Social & Economic Research)

Het laatste nieuws over mijnLMM

Resultaten van het afgelopen bemonsteringsseizoen staan in mijnLMM

In mijnLMM kunt u de resultaten van de metingen op uw bedrijf bekijken. Afgelopen najaar heeft het RIVM de resultaten van het bemonsteringsseizoen 2024/2025 toegevoegd. U heeft een mail of brief gekregen als de resultaten voor uw bedrijf beschikbaar zijn.

Uw resultaten bekijken in mijnLMM is misschien een beetje wennen. Daarom helpen we u met een paar voorbeelden op weg. Komt u er toch niet helemaal uit? Laat het ons gerust weten, wij helpen u graag verder! Imm@rivm.nl

Wat was vorig jaar de gemiddelde nitraatconcentratie op mijn bedrijf?

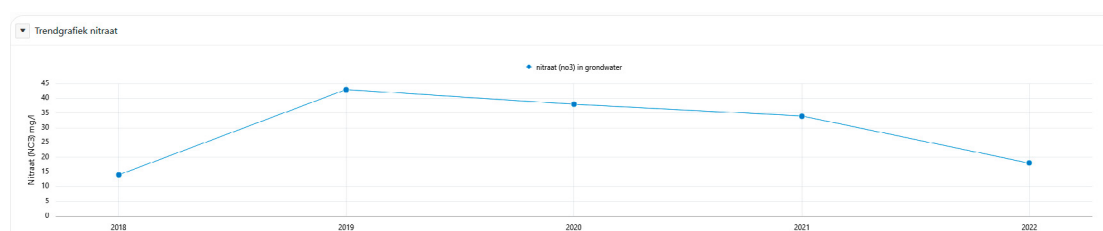
1. Startscherm – Kies: Resultaten
2. Kies: Gemiddelde bedrijfsresultaten
3. Kies een watertype en jaar
4. Kies: Toon data

De data verschijnen in een tabel op het scherm (zie afbeelding 2). In de kolom *Uw bedrijf* ziet u het gemiddelde resultaat voor uw eigen bedrijf. In de kolom *Gemiddeld bedrijf* ziet u ook het gemiddelde resultaat voor alle bedrijven in uw bedrijfscategorie.

▼ Stikstof- en fosfaatverbindingen

Component	Eenheid	Uw bedrijf	Norm (2)	Gemiddeld bedrijf
Nitraat (NO ₃)	mg/l	12	50	24
Ammonium (N)	mg/l	0,32		0,64
Organisch Stikstof (N) ₀₃	mg/l	1,1		2,2
Opgelost Stikstof (N)	mg/l	4,2		8,3
Orthofosfaat (P)	mg/l	0,02		0,06
Opgelost Fosfor (P)	mg/l	0,02	2,0/6,9	0,07

Afbeelding 2 Gemiddelde bedrijfsresultaten in mijnLMM (fictief voorbeeld)

Afbeelding 3 Ontwikkeling waterkwaliteit in mijnLMM (fictief voorbeeld)

Afbeelding 1 Scherm Resultaten in mijnLMM

Ik doe al een paar jaar mee aan het LMM.

Hoe is de ontwikkeling van de nitraatconcentratie op mijn bedrijf?

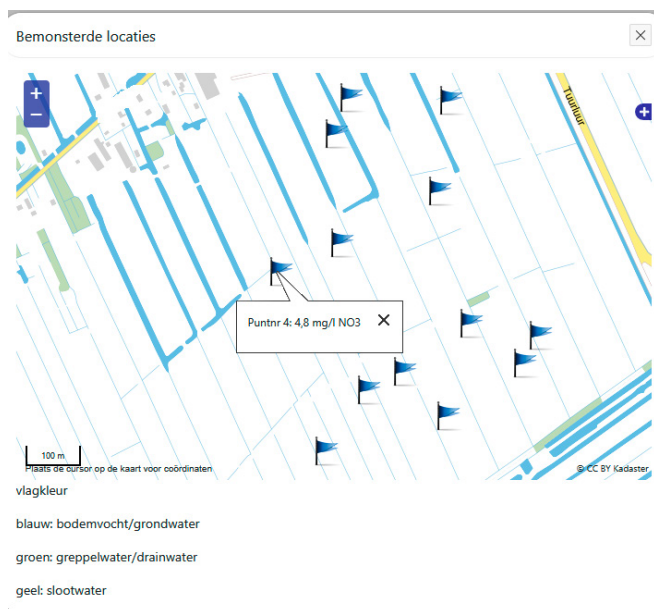
1. Startscherm – Kies: Resultaten
2. Kies: Ontwikkeling waterkwaliteit op uw bedrijf
3. De beschikbare grafieken verschijnen direct op het scherm (zie voorbeeld afbeelding 3)

Hoe zit het met de nitraatconcentratie op dat ene perceel?

1. Startscherm – Kies: Resultaten
2. Kies: Resultaten per meetpunt
3. Kies een jaar en een bemonsteringsdatum
4. Kies: Toon data
5. Extra optie: Toon op Kaart

De resultaten verschijnen op een kaart (zie voorbeeld afbeelding 4). Klik op een vlaggetje om de nitraatconcentratie op het betreffende meetpunt te zien.

Let op: de resultaten per meetpunt geven alleen een indicatie van de waterkwaliteit. Deze individuele resultaten gebruikt het RIVM niet in formele rapporten.

Afbeelding 4 Voorbeeld kaart resultaten per meetpunt in mijnLMM

Nieuw: Facturen onkostenvergoedingen

Begin januari heeft het RIVM een nieuwe optie toegevoegd in mijnLMM: *Facturen downloaden*.

Voor uw deelname aan het LMM ontvangt u een of twee keer per jaar een onkostenvergoeding. U krijgt altijd een schriftelijke factuur als wij de vergoeding naar u hebben overgemaakt. Deze facturen vindt u vanaf nu ook in mijnLMM.

1. Startscherm: Kies: Gegevens
2. Kies: Facturen onkostenvergoeding

Er verschijnt een scherm met de beschikbare facturen. U kunt de facturen downloaden en opslaan voor uw eigen administratie.

Verbetersuggesties?

Heeft u een tip hoe we mijnLMM verder kunnen verbeteren? Laat het ons weten via een e-mail aan Imm@rivm.nl. We horen graag van u!

Operationeel nieuws

Stand van zaken monsternemingen

Regio	Watertype	Seizoen	Uitvoerder	Aantal bedrijven	Status
Zand	Slootwater	Winter	KIWA	5	Gestart op 1 november '25
	Drain- i.c.m. slootwater	Winter	KIWA	56	Gestart op 1 oktober '25
	Grondwater	Winter	RIVM/ WSP	61	Gestart op 1 november '25
	Grondwater	Zomer	RIVM/ WSP	233	Afgerond op 30 september '25
	Slootwater	Zomer	KIWA	61	Afgerond 11 september '25 Start op 1 juni '26
Klei	Slootwater	Winter	KIWA	25	Gestart op 1 november '25
	Drain- i.c.m. slootwater	Winter	KIWA	78	Gestart op 1 oktober '25
	Grondwater	Winter	RIVM/ WSP	26	Gestart op 1 november '25
	Slootwater	Zomer	KIWA	103	Afgerond 11 september '25 Start op 1 juni '26
Veen	Slootwater	Winter	KIWA	45	Gestart op 1 november '25
	Drain- i.c.m. slootwater	Winter	KIWA	18	Gestart op 1 oktober '25
	Grondwater	Winter	RIVM/ WSP	64	Gestart op 1 november '25
	Slootwater	Zomer	KIWA	63	Afgerond 11 september '25 Start op 1 juni '26
Löss	Bodemvocht	Winter	RIVM/ WSP	52	Gestart op 1 oktober '25

Werving nieuwe deelnemers

De werving van nieuwe deelnemers – die starten per BIN-jaar 2025 – is beperkt van omvang en alleen gericht op bedrijven voor het Basismeetnet. De afvallers voor het Derogatiemeetnet worden niet meer vervangen.

Zandregio: voor de metingen in het voorjaar en de zomer van 2026 zijn 4 nieuwe staldierbedrijven nodig om op het gewenste aantal van 20 deelnemers te komen. Bij de andere typen bedrijven is geen aanvulling nodig. Lössregio: voor de metingen in het najaar van 2026 zijn in totaal 3 akkerbouwbedrijven en 1 melkveebedrijf nodig.

Oplevering en gebruik van landbouwpraktijk data over 2024

In januari 2026 worden de laatste BIN-deelnemers-verslagen over het jaar 2024 verwacht. Het gaat om ongeveer 15 bedrijven op een totaal van ruim 430 LMM-deelnemers.

In februari starten de onderzoekers van Wageningen Social & Economic Research en het RIVM met de werkzaamheden voor de jaarlijkse derogatierapportage. In de derogatierapportage die in 2026 zal verschijnen, staan de landbouwpraktijk in 2024 en de daarbij horende waterkwaliteit centraal.

Colofon

Dit is een uitgave van:

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Redactie

Marga Hoogeveen, Katrin Oltmer,
Susanne Wuijts, Angélique van der Lans

Auteurs

Angélique van der Lans, Katrin Oltmer,
Nanette Valster

Fotografie en afbeeldingen

RIVM
Wageningen Social & Economic Research

Opmerkingen en vragen

Imm@rivm.nl

www.rivm.nl/lmm

www.wur.nl/lmm

februari 2026